

สถานภาพและบทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาล

ความไม่เสมอภาคทางสังคมของชาวอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสิทธิสตรีที่ ถูกกดขี่ให้อยู่ในจารีตประเพณีมาเป็นเวลานาน ความเป็นอิสระและความเท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิ ได้ปรากฏขึ้นหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศพระพุทธศาสนา และทรงประทานอนุญาตให้ สตรีออกบวชในธรรมวินัยของพระองค์ด้วยเหตุผลในด้านการบรรลุธรรม ภิกษุณีจึงถือกำเนิดขึ้นใน สังคมอินเดียสมัยนั้น ในบทนี้ผู้ศึกษาได้นำเสนอเรื่องราวของสถานภาพและบทบาทของภิกษุณีใน สมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

2.1.1 ความหมายของภิกษุณี

คำว่า“ภิกษุณี” เป็นภาษาสันสกฤตตรงกับคำว่า “ภิกษุณี” ในภาษาบาลี มีคำอธิบายไว้ ในพระวินัยปิฎก ภิกษุณีวิภังค์ ว่า

คำว่า ภิกษุณี มีอธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุณี เพราะเป็นผู้ขอ ชื่อว่าภิกษุณี เพราะอาศัย การเที่ยวขอ ชื่อว่าภิกษุณี เพราะใช้ผืนผ้าที่ถูกทำให้เสียราคา ชื่อว่าภิกษุณี เพราะ เรียกกันโดยโวหาร ชื่อว่าภิกษุณี เพราะการปฏิญาณตน ชื่อว่าภิกษุณี เพราะ พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ ชื่อว่าภิกษุณี เพราะเป็นผู้อุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ ชื่อ ว่าภิกษุณี เพราะเป็นผู้เจริญ ชื่อว่าภิกษุณี เพราะเป็นผู้มีสภาวะ ชื่อว่าภิกษุณี เพราะ เป็นผู้ยังต้องศึกษา ชื่อว่าภิกษุณี เพราะเป็นผู้ไม่ต้องศึกษา ชื่อว่าภิกษุณี เพราะเป็น ผู้ที่สงฆ์ ๒ ฝ่ายพร้อมเพรียงกันอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมที่ถูกต้อง สมควร แก่เหตุ ในภิกษุณีที่กล่าวมานั้น ภิกษุณีที่สงฆ์ ๒ ฝ่ายพร้อมเพรียงกันอุปสมบทให้ ด้วยญัตติจตุตถกรรมที่ถูกต้องสมควรแก่เหตุนี้ที่พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาว่า ภิกษุณี ในความหมายนี้¹

¹ วิ.ภิกษุณี.3/658/4.

จากการอธิบายความหมายของภิกษุณีในเบื้องต้นทำให้เห็นภาพรวมของภิกษุณีได้ว่า หมายถึงหญิงที่ได้รับการอุปสมบทดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการศึกษาและนุ่งห่มผ้ากาสาวพัตร์ที่ย้อมจากน้ำฝาด ในเรื่องนี้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ภิกษุณีในความหมายของพระวินัยปิฎกข้างต้น หมายถึงภิกษุณีที่ผู้ที่สงฆ์ ๒ ฝ่ายพร้อมเพรียงกันอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมที่ถูกต้อง ความหมายนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดให้ฝ่ายเถรวาทยึดถือว่าภิกษุณีจำเป็นที่จะต้องบวชด้วยสงฆ์สองฝ่ายเท่านั้น เพราะพระวินัยของภิกษุณีที่ถูกบัญญัติในพระไตรปิฎกบัญญัติไว้เพื่อภิกษุณีที่บวชโดยสงฆ์สองฝ่ายโดยเฉพาะเจาะจง ภิกษุณีที่ไม่ได้บวชด้วยสงฆ์สองฝ่ายจึงเป็นภิกษุณีที่อยู่นอกพระวินัยของฝ่ายเถรวาท ดังนั้นการบวชภิกษุณีในปัจจุบันจึงเป็นไปได้เนื่องจากในสภาพปัจจุบันไม่สามารถหาภิกษุณีเป็นเถรวาท การบวชตามพระธรรมวินัยจึงทำไม่ได้

2.1.2 มูลเหตุการเกิดขึ้นของภิกษุณี

ประวัติศาสตร์ของภิกษุณีเริ่มต้นในระยยะปฐมโพธิกาลมีพระนางมหาปชาบดีโคตมีและสาภิยานี 500 นาง เป็นภิกษุณีชุดแรก ซึ่งเหตุการณ์ได้เกิดขึ้นตามลำดับดังนี้ หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ประกาศพระพุทธศาสนาเป็นลำดับ พระองค์ได้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์เป็นครั้งแรก² ได้ทรงบวชให้นันทกุมาร ต่อมาอีก 7 วัน ได้โปรดให้พระสารีบุตรบรรพชาารหุลกุมารเป็นสามเณร หลังจากนั้นอีกได้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์เป็นครั้งที่ 2 หลังพรรษาที่ 5 เพื่อทรงโปรดพระเจ้าสุทโธทนะเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธบิดาแล้ว ได้เสด็จเข้าไปประทับที่นิโครธาราม พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้เสด็จเข้าไปเฝ้าเพื่อขอประทานวโรกาสให้สตรีได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยของพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสห้ามว่า “อย่าเลย โคตมี เธออย่าชอบใจ การที่สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย” พระนางทูลขอถึงสามครั้ง พระพุทธองค์ก็ตรัสห้ามอย่างนั้นสามครั้งเช่นเดียวกัน เป็นเหตุให้พระนางเสียพระทัย แต่ก็มิได้ทรงสูญเสียความตั้งใจ กลับแสดงความมุ่งมั่นมากขึ้นกว่าเดิมด้วยการปลงพระเกษา นุ่งห่มผ้ากาสายะ³

ครั้นเมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ไปโปรดพระประยูรญาติในเหตุการณ์ทะเลาะแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีระหว่างพระญาติศากยวงศ์กับโกถิยวงศ์ พระองค์ได้ทรงแสดงธรรม

² วิ. มหา.4/118/ 1769 ; ม.มู. 12/175/167.

³ วิ. จุฬ. 7/515/321.

คือ อัดตัททณทสูตรและกลหวิวาทสูตร⁴ พระญาติทั้งสองฝ่ายเกิดความเลื่อมใสจึงยกพระกุมารให้บวชกับพระพุทธเจ้า ฝ่ายละ 250 องค์ ฝ่ายมเหสีของพระกุมารเหล่านั้นทราบเรื่อง จึงได้ส่งข่าวถึงพระกุมารที่อุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้วให้ลาสิกขาออกมา เป็นสาเหตุให้พระภิกษุเหล่านั้นมีความปรารถนาที่จะลาสิกขา พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงได้แสดงกถาชาดก⁵ โปรตภิกษุเหล่านั้นได้สำเร็จโสดาปัตติผล และพระอรหันต์ตผลในท้ายที่สุด มเหสีเหล่านั้นทราบว่าสามีสำเร็จพระอรหันต์ตผลแล้ว จึงไปปรึกษาพระนางมหาปชาบดีโคตมี ภายหลังรวมตัวกันเพื่อไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ปามหาวัน เมืองเวสาลี โดยไม่ใช้ยานพาหนะเพราะกลัวจะเป็นการแสดงความไม่เคารพในพระพุทธองค์ เมื่อเสด็จถึงกุฎาคารสาลาปามหาวัน พระนางมีพระบาททั้งสองพอง ได้ประทับยืนกันแสงที่ชุ่มพระทวารภายนอก พระอานนท์ได้เห็นเหตุการณ์นั้นจึงตรัสถามพระนางมหาปชาบดีโคตมี เมื่อทราบว่าความเสียใจของพระนางมีสาเหตุมาจากพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต จึงรับอาสาเข้าไปทูลขอด้วยตนเอง แต่ก็ได้รับการปฏิเสธจากพระผู้มีพระภาคถึงสามครั้ง ครั้งสุดท้ายพระอานนท์ทูลขอโดยอาศัยศักยภาพการบรรลุธรรมของสตรีที่บวชเป็นบรรพชิต และคุณงามความดีของพระนางมหาปชาบดีโคตมีที่ทรงทำหน้าที่แทนเมื่อพระชนนีสวรรคตเป็นเหตุผลสนับสนุน ในที่สุดพระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตโดยทรงวางครุธรรม 8 ประการเป็นเงื่อนไขให้พระนางมหาปชาบดี และทรงอนุญาตให้พระภิกษุอุปสมบทภิกษุณีในเวลาต่อมา⁶

เป็นที่น่าสนใจว่าเหตุใดพระพุทธองค์ถึงไม่ประทานความเป็นภิกษุณีให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีโดยง่าย แต่ทรงปฏิเสธถึงสามครั้ง เหตุผลนี้มีแก้ไขไว้ในอรรถกถาว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงห้ามว่า อย่าเลยโคตมี (บรรพชาของมาตุคาม) อย่าได้ชบใจแก่ท่านเลย, บริษัทของพระพุทธเจ้าแม่ทั้งปวง ย่อมมี ๔ มิใช่หรือ ตอบว่า บริษัทของพระพุทธเจ้าแม่ทั้งปวงมี ๔ ก็จริง ถึงกระนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระประสงค์จะยังพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้ลำบากแล้วจึงทรงอนุญาตทำให้เป็นของสำคัญ (อย่างนี้)ว่า สตรีทั้งหลายจักคิดว่า บรรพชานี้ เราได้ยาก ดังนี้แล้ว

⁴ ชุ.สุ.25/942/670.

⁵ ชุ.ชา.28/296-314/106-331

⁶ วิ. จุฬ. 7/517/324.

จักบริหารไว้โดยชอบ ซึ่งบรรพชา อันเราถูกวิงวอนแล้วมากครั้งจึงอนุญาต ดังนี้ จึงทรงห้ามเสีย⁷

จากเหตุผลดังกล่าวนี้ทำให้เห็นได้ว่า การกระทำของพระพุทธองค์มีความประสงค์เพื่อให้สตรีเห็นความสำคัญของโอกาสในการอุปสมบทเป็นภิกษุณีว่ามีสิ่งที่ได้มาโดยง่าย อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีเข้ามาเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก การมิได้อนุญาตให้บวชโดยง่าย จึงเป็นการปิดโอกาสของผู้ที่จ้องโจมตีพระพุทธศาสนาที่คอยจะกล่าวหาพระพุทธองค์ว่ามีความลำเอียงทรงอนุญาตเพราะนางมหาปชาบดีเป็นผู้ขอ หากเป็นสตรีอื่นขอคงมิได้ และเมื่อพระองค์ปฏิเสธถึงสามครั้งเพื่อแสดงให้เห็นว่าไม่ได้ทรงอนุญาตโดยง่าย แต่ทรงอนุญาตเพราะศักยภาพในการบรรลุธรรมของสตรี การอนุญาตของพระองค์ในครั้งนี้จึงตั้งอยู่บนเหตุผลของการบรรลุธรรมเท่านั้น

2.1.3 สถานภาพของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

แม้ว่าภิกษุณีจะเป็นองค์แรกที่ถือกำเนิดขึ้นเป็นลำดับสุดท้ายตามลำดับการเกิดขึ้นของสงฆ์ แต่สถานะของภิกษุณีก็ได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในสังคมาชาวพุทธ หรือพุทธบริษัท 4 ซึ่งประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ทั้ง 4 กลุ่มต่างก็มีความสำคัญเท่าเทียมกันในการช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

ในด้านความเป็นอยู่ ภิกษุณีเป็นบรรพชิตซึ่งอยู่ในสภาพของผู้ไม่มีเรือน ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาศัยบุคคลอื่น

สำหรับการศึกษาเรื่องสถานภาพของภิกษุณีในสมัยพุทธกาลนี้ ผู้วิจัยนำเสนอในประเด็นหลัก คือ การได้มาซึ่งสถานภาพ การรักษาสถานภาพ ดังนี้

2.1.3.1 การได้มาซึ่งสถานภาพ

สถานภาพของภิกษุณีเป็นสถานภาพที่ได้มาด้วยการสมมติ ซึ่งเป็นผลสำเร็จของเงื่อนไขหรือข้อตกลงที่สมบูรณ์อย่างน้อย 2 ประการ คือ คุณสมบัติของสตรีที่ปรารถนาเป็นภิกษุณี และ พิธีกรรมคือการบวชที่สตรีจำเป็นต้องผ่าน จึงจะถือได้ว่าได้รับสถานภาพของภิกษุณีโดยสมบูรณ์ ดังนั้นผู้ที่จะได้สถานภาพเป็นภิกษุณีจึงจำเป็นต้องผ่านพิธีกรรมคือการบวช ซึ่งการบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการมาโดยลำดับ โดยในครั้งแรกพระผู้มีพระภาค

⁷ วิ.อ.3/267.

ทรงอนุญาตการบวชให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีด้วยครุฑมมปฏิบัติคหณุปสัมปทา จากนั้นทรงมอบให้สงฆ์เป็นผู้ดำเนินการด้วยการบวชแบบบัญญัติจุดตุตถกรรมวาจาจากพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว ต่อมาเมื่อภิกษุณีเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากพอ จึงทรงอนุญาตให้สงฆ์ทั้งสองฝ่ายดำเนินการด้วยการบวชแบบอัฐฐวาจิกอุปัสัมปทา ในบางครั้งทรงอนุญาตทูเตนอุปัสัมปทาเพื่อป้องกันอันตรายอันจะเกิดขึ้นในระหว่าง และภายหลังยังกำหนดให้ภิกษุณีต้องผ่านการบวชเป็นสามเณรี และสิกขมานา อีกด้วย ดังนี้⁸

1) ครุฑมมปฏิบัติคหณุปสัมปทา

ครุฑมมปฏิบัติคหณุปสัมปทาเป็นการบวชวิธีแรกสำหรับสำหรับภิกษุณีที่พระพุทธองค์ทรงประทานเองเฉพาะแต่พระนางมหาปชาบดีโคตมีโดยตรงเท่านั้น ด้วยการรับครุฑมม 8 ประการ ได้แก่

1. ภิกษุณีถึงจะบวชได้ 100 พรรษา ก็ต้องทำการกราบไหว้ ต้อนรับ ทำอัญชลีกรรม ทำสามีจิกรรมแก่ภิกษุผู้บวชแม้ในวันนั้น ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต
2. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต
3. ภิกษุณีพึงหวังธรรม 2 อย่าง คือ ทามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต
4. ภิกษุณีจำพรรษาแล้วพึงพิจารณาในสงฆ์สองฝ่ายโดยสถานทั้ง 3 คือ ได้เห็นได้ฟังหรือได้นึกสงสัย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต
5. ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติมานัตในสงฆ์สองฝ่าย โดยสถานทั้ง 3 คือ ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้นึกสงสัย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต
6. ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม 6 ข้อตลอด 2 ปีแล้ว ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต
7. ภิกษุณีไม่พึงด่า ไม่พึงบริภาษภิกษุ ไม่ว่ากรณีใด ๆ ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต

⁸ วิ. จุฬ.7/514/321.

8. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีสั่งสอนภิกษุ แต่ไม่ห้ามภิกษุสั่งสอนภิกษุณี
ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดตลอดชีวิต⁹

2) ญัตติจตุตถกัมมุปสัมปทา

การบวชด้วยวิธีนี้ คือการบวชด้วยการประกาศขอความเห็นชอบจากสงฆ์ 3 ครั้ง รวม
เป็น 4 ญัตติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กรรมวาจาเมืองค์ 4 เป็นวิธีการบวชอีกวิธีหนึ่งที่สันนิษฐานว่า
พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ให้บวชภิกษุณี สำหรับภิกษุณีที่ได้รับการอุปสมบท
ด้วยวิธีนี้ ได้แก่ บรรดาศากยานีข้าราชการบริพารของพระนางมหาปชาบดีโคตมี กล่าวคือเมื่อพระนาง
ได้รับการอุปสมบทโดยยอมรับครุธรรม 8 ประการ ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสให้
พระภิกษุสงฆ์ทำการบวชศากยานีเหล่านั้นด้วยญัตติจตุตถกัมมวาจา¹⁰

3) อัฐฐวาจกาอุปสัมปทา

การบวชด้วยวิธีนี้ คือการบวชแบบแบบเปล่งวาจา 8 ครั้ง คือบวชในสำนักภิกษุณีสงฆ์
ด้วยญัตติจตุตถกัมมวาจาครั้งหนึ่งก่อน แล้วจึงไปขออุปสมบทในสำนักภิกษุสงฆ์ซ้ำอีกครั้งด้วย
ญัตติจตุตถกัมมวาจาเช่นเดียวกัน สตรีที่จะบวชด้วยวิธีนี้ต้องมีผู้รับรองเรียกว่าปวัตตินี ขั้นตอนการ
บวชมี ดังนี้¹¹

1. ขั้นเป็นสามเณรี สตรีที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา แต่มีอายุไม่ครบ 20 ปี เมื่อ
บวชเป็นภิกษุณีแล้วไม่สามารถอดทนต่อความยากลำบากได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้สตรี
เหล่านั้นบวชเป็นสามเณรีก่อน และทรงรับสั่งปรับอาบัติอาจิตตีย์แก่ภิกษุณีที่บวชให้กุมารีมีอายุต่ำ
กว่า 20 ปีโดยการบวชสามเณรีนี้ใช้วิธีการบวชแบบไตรสรณคมน์¹² และสมาทานสิกขาบท 10 ข้อ
คือ

- 1) จดเว้นจากการฆ่าสัตว์
- 2) จดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของไม่ให้
- 3) จดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์

⁹ วิ.จุฬ.7/516/323.

¹⁰ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา
เบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, 2514), น. 42.

¹¹ ภิกษุณีผู้ทำหน้าที่เป็นอุปัชฌาย์ฝ่ายภิกษุณี เป็นผู้ที่มีพรรษาครบ 12 และได้รับการ
แต่งตั้งจากภิกษุณีสงฆ์

¹² วิ. ภิกษุณี.3/1119-1123/322-324.

- 4) งดเว้นจากการพูดเท็จ
- 5) งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- 6) งดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
- 7) งดเว้นจากการดูการฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี
- 8) งดเว้นจากการลูกได้ ทัดทรง ตกแต่ง และประดับประดาร่างกายด้วยดอกไม้หอม และของหอม

9) งดเว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ที่ยัดด้วยนุ่นและสำลี

10) งดเว้นจากการจับต้องเงินและทอง¹³

การบวชในชั้นตอนนี้ถือว่าเป็นชั้นเริ่มต้น เพื่อเตรียมตัวฝึกหัดปฏิบัติรักษาศีลสิกขาบท อันเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติที่เคร่งครัดยิ่งขึ้น

2. ชั้นเป็นสิกขมานา คือการบวชในชั้นตอนต่อจากการบวชเป็นสามเณรี หมายความว่า เมื่อบวชเป็นสามเณรีจนกระทั่งอายุ 18 ปีแล้ว เพื่อให้สามเณรีได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมากขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้สามเณรีบวชเป็นสิกขมานา ซึ่งแปลว่า “นางผู้กำลังศึกษา” โดยสิกขมานานั้นต้องรักษาศีล 6 ข้อ เป็นระยะเวลา 2 ปี และในระยะเวลา นั้น หากสิกขมานาล่วงละเมิดข้อใดข้อหนึ่ง ต้องสมათานเริ่มต้นใหม่

การบวชสิกขมานา มีวิธีปฏิบัติ คือ ให้สามเณรีกล่าวขอสิกขาสมมติ ต่อหน้าภิกษุณีสงฆ์ 3 ครั้ง ว่า “แม่เจ้าดิฉันชื่อนี้ เป็นกุมารีของแม่เจ้านี้มีอายุครบ 18 ปี ขอสิกขาสมมติธรรม 6 ข้อ เป็นเวลา 2 ปีต่อสงฆ์”¹⁴

3. ชั้นขออุปสมบทในสำนักภิกษุณีสงฆ์ เมื่อสิกขมานารักษาศีลสิกขาสมมติ 6 ประการ ไม่บกพร่องเป็นเวลา 2 ปี ตามพระพุทธบัญญัติแล้ว จะได้ชื่อว่าสิกขิตสิกขา คือผู้ที่ได้รับการศึกษา มาแล้วอย่างดี จากนั้นจึงแสวงหาการอุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ต่อไป ซึ่งในการขออุปสมบทในสำนักภิกษุณีมีขั้นตอน ดังนี้

1. การถามอันตรายิทธิกรรม คือขั้นตอนการถามคุณสมบัติของผู้ที่ปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณี โดยพระผู้มีพระภาคทรงกำหนดไว้ 24 ประการสำหรับสตรีที่จะบวช เพื่อป้องกันมิให้สตรีที่มีคุณสมบัติไม่ครบถ้วนได้บวชเป็นภิกษุณีซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดข้อครหาแก่คณะสงฆ์ในภายหลัง

¹³ ชุ.ช. 25/2/2.

¹⁴ วิ.ภิกษุณี.3/401-413/218-227.

2. การสอนซ่อม คือการให้สตรีที่จะบวชได้คุ้นเคยกับการถูกถามอันตรายิกกรรม เพื่อที่จะไม่รู้สึกระดากอายไม่กล้าตอบคำถามในท่ามกลางภิกษุณีสงฆ์

3. การเปล่งคำอุปสมบท คือขั้นตอนที่ให้สตรีผู้ที่มีความประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณี ได้แสดงเจตนาที่ชัดเจน และขออนุญาตต่อสงฆ์ เพื่อให้สงฆ์รับเข้าหมู่ เป็นขั้นตอนที่แสดงให้เห็นถึงความใหญ่ของสงฆ์ในการอนุญาตให้สตรีได้บวช

4. ขั้นตอนอุปสมบทต่อหน้าภิกษุสงฆ์ คือขั้นตอนหลังจากที่ผู้บวชเปล่งวาจาขออนุญาตต่อสงฆ์แล้ว สงฆ์สวดญัติจิตตุดตกรรมวาจาจบ จากนั้นวัดเงาแดด นับจำนวนสงฆ์ที่ร่วมประชุม และบอกอนุศาสน์แก่ภิกษุณีผู้บวชใหม่เป็นลำดับสุดท้าย¹⁵

5) ทูเตนุปลัมปะทา

การบวชด้วยวิธีนี้คือการบวชโดยผ่านทูตเป็นการบวชที่เหมือนกับอัฐฐวาจิกาคูปสัมปะทา เพียงแต่พระพุทธานุญาตให้ใช้ภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่งที่ฉลาด ทำหน้าที่เป็นทูตไปแจ้งขอบวชต่อภิกษุสงฆ์แทน เพื่อป้องกันอันตรายระหว่างการเดินทางไปขอบวชจากฝ่ายภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีอัทธมกาสิเป็นรูปแรกที่บวชด้วยวิธีนี้¹⁶ ซึ่งการบวชด้วยวิธีนี้เห็นได้ว่าพระพุทธรองค์ทรงมีลักษณะประณีประนอมต่อการบวชจึงทรงอนุญาตให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีได้ หากสถานการณ์บังคับให้ต้องเปลี่ยนแปลง ทรงให้ความสำคัญในเจตนารมณ์ของการบวชมากกว่าพิธีการ

จากวิธีการบวชที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการบวชภิกษุณีในสมัยพุทธกาลมีพัฒนาการมาโดยลำดับ เริ่มต้นจากการบวชด้วยวิธีรับครุธรรมของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ตามด้วยการบวชของสาภิยานี 500 ผู้เป็นบริวารซึ่งบวชโดยพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวโดยญัติจิตตุดตกรรม แต่การบวชในครั้งนี้นักวิชาการพระพุทธศาสนาบางท่านสันนิษฐานว่า พระพุทธานุญาตให้พระภิกษุสงฆ์บวชให้กับเจ้าหญิงสาภิยานี 500 นางผู้เป็นบริวารของพระนางมหาปชาบดีโคตมี และพระนางยโสธรา ด้วยวิธีติสณคมนุปลัมปะทา¹⁷ ต่อมาทรงให้ภิกษุณีต้องบวชจากสงฆ์สองฝ่ายคือบวชกับภิกษุณีสงฆ์ด้วยกันก่อนแล้วจึงไปขออุปสมบทกับพระภิกษุสงฆ์อีกครั้ง และทรงอนุญาตให้หญิงที่อายุไม่ถึง 20 ปีได้บวชเป็นสามเณรี ที่สำคัญผู้จะบวชเป็นภิกษุณีต้องผ่านการบวชเป็น

¹⁵ วิ. อ. 1/285.

¹⁶ วิ. จุฬ. 7/181/293-294.

¹⁷ เตือน คำดี, รายงานการวิจัยเรื่อง ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (โครงการวิจัยพุทธศาสตร์ศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), น. 36-37

สิกขมานาอีก 2 ปี สุดท้ายในช่วงท้ายพุทธกาลทรงอนุญาตให้ปวัตตินีบรรชสิกขมานาเป็นภิกษุณีได้เพียงปีละรูปและปีเว้นปีเท่านั้นซึ่งเหตุผลประการหลังนี้สืบเนื่องมาจากมีสตรีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจำนวนมากจนสถานที่รองรับไม่เพียงพอ¹⁸ แต่โดยภาพรวมการบวชภิกษุณีในสมัยพุทธกาลยึดถือการอุปสมบทด้วยสงฆ์สองฝ่ายเรื่อยมา แม้ฝ่ายที่ต้องการให้มีการอุปสมบทภิกษุณีในปัจจุบันจะเสนอแนวคิดว่าการบวชภิกษุณีด้วยสงฆ์ฝ่ายเดียวในครั้งแรกไม่มีพุทธพจน์ที่บอกเลิกชัดเจน แต่ฝ่ายเถรวาทก็ถือว่าการที่มีวิธีการบวชของใหม่เกิดขึ้นก็เท่ากับว่าได้ยกเลิกระบบเก่าไปโดยปริยายไม่สามารถนำวิธีการบวชภิกษุณีในคราวแรกกลับมาใช้ได้อีก ดังนั้นการบวชภิกษุณีเถรวาทในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่ขัดต่อพระธรรมวินัย

2.1.3.2 การรักษาสถานภาพความเป็นภิกษุณี

ภิกษุณีจะรักษาสถานภาพของตนเองไว้ได้จำเป็นจะต้องมีวินัยคอยควบคุม เพราะวินัยมีความสำคัญในการจัดระบบจัดสรรสังคมทั้งหมดให้มีระเบียบและเป็นไปตามกฎกติกา ภิกษุณีในสมัยพุทธกาลมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องมีระเบียบข้อบังคับเพื่อควบคุมไม่ให้เกิดข้อครหาแก่คณะสงฆ์หรือสังคมชาวบ้าน สำหรับข้อปฏิบัติของภิกษุณีนอกจากครุธรรม 8 ประการ ยังมีข้อปฏิบัติอื่น ๆ ที่สำคัญ ดังนี้

นิสสัย 3¹⁹ คือข้อปฏิบัติที่ภิกษุณีจะต้องยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ ได้แก่

1. เทียบนิมิตบาท
2. ถือผ้าบังสุกุล
3. ฉันทายอดด้วยน้ำมูตรเนา²⁰

สิกขาบทบัญญัติ คือข้อปฏิบัติหรือวินัยของภิกษุณีซึ่งมีทั้งหมด 311 ข้อ โดยสิกขาบทเหล่านั้นถูกแบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ 7 หัวข้อ คือ

1) ปาราชิกกัณฑ์

หมวดสิกขาบทว่าด้วยอาบัติปาราชิก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อกรณียกิจ หมายถึงอาบัติที่ต้องเข้าแล้วทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุณี โดยมีทั้งหมด 8 ข้อ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

¹⁸ วิ.ภิกขุณี.

¹⁹ นิสสัยของพระภิกษุมี 4 ข้อ แต่ของภิกษุณีมี 3 ข้อ เพราะข้อที่ 4 การอยู่ป่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้แก่ภิกษุณี เนื่องจากเกรงอันตรายเกิดขึ้น

²⁰ วิ.ม.4/143/192.

อสาธารณปาราชิก เป็นสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณี มี 4 สิกขาบท ได้แก่

1. ห้ามภิกษุณีกำหนดยินดีการจับต้องของบุรุษ
2. ห้ามภิกษุณีปกปิดอาบัติปาราชิกของภิกษุณีรูปอื่น
3. ห้ามเข้าไปเป็นพวกกับภิกษุที่ถูกสงฆ์ขับออกจากหมู่
4. ห้ามเกี่ยวข้องเกี่ยวข้องของนัดหมายเป็นต้นกับบุรุษ

สาธารณปาราชิก เป็นสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุแต่นำมาอนุโลมใช้กับภิกษุณีด้วย มี 4 สิกขาบท ได้แก่

1. ห้ามภิกษุณีเสพเมถุนธรรมโดยที่สุดไม่ว่าแม้กับสัตว์วิเศษ
2. ห้ามภิกษุณีถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้
3. ห้ามภิกษุณีตั้งใจฆ่ามนุษย์หรือแสวงหาศาสดาเพื่อจะฆ่ามนุษย์
4. ห้ามภิกษุณีกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรม²¹

2) สัตตรสกัณฑ์

หมวดสิกขาบทว่าด้วยอาบัติสังฆาติเสส หมายถึงอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในการออกจากอาบัติตั้งแต่ต้น อาบัติหมวดนี้ปรับโทษสถานหนักรองลงมาจากปาราชิก จัดเป็นครุกาบัติ คืออาบัติหนัก เป็นทฎฐาลกาบัติ คืออาบัติชั่วหยาบ เป็นสาวเสสาบัติ คืออาบัติมีส่วนเหลือ และเป็นสเทกิจจา คือพอแก้ไขได้ แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

อสาธารณสังฆาติเสส เป็นสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณี มี 10 สิกขาบท ได้แก่

1. ห้ามภิกษุณีก่อคดีพิพาท กับชาวบ้าน เช่นคนหบดี บุตรคนหบดี ทาส กรรมกร
2. ห้ามภิกษุณีบวชให้สตรีที่เป็นโจร เป็นนักโทษประหาร ทั้งที่รู้ โดยไม่บอกแก่พระราชา หมู่สงฆ์ คณะ สมาคม หรือกลุ่มชนให้ทราบ
3. ห้ามภิกษุณีไปโดยลำพังผู้เดียว เข้าหมู่บ้าน ชำมฝั่งแม่น้ำ หรือออกไปพักผ่อน
4. ห้ามภิกษุณีไม่บอกการกสงฆ์ ไม่รับรู้ฉันทะของคณะ เรียกภิกษุณีที่สงฆ์ลงอุกเขปนิยกรรณแล้วเข้าหมู่
5. ห้ามภิกษุณีผู้กำหนดรับของเคี้ยวของฉันจากมือชายผู้กำหนดด้วยมือของตนแล้วเคี้ยวหรือฉัน

²¹ วิ.ภิกษุณี. 3/56/1-41.

6. ห้ามภิกษุณีส่งเสริมให้ภิกษุณีรูปอื่นรับของเคี้ยวของฉันจากมือชายผู้กำหนดด้วยมือของตนแล้วเคี้ยวฉัน ด้วยอ้างว่าชายผู้กำหนดนั้นไม่สามารถทำอะไรภิกษุณีผู้ไม่กำหนด

7. ห้ามภิกษุณีผู้โกรธ ไม่พอใจ บอกคืนพระรัตนตรัยเพื่อไปเข้ารีตเดียรฉัตร โดยที่ภิกษุณีรูปอื่นห้ามก็ไม่ฟัง ยืนยันจนสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ 3 ครั้ง

8. ห้ามภิกษุณีผู้โกรธ เนื่องจากถูกตัดสินให้แพ้คดีในอธิกรณ์ กล่าวหาสงฆ์ว่ามี ความลำเอียง ภิกษุณีรูปอื่นห้ามไม่ฟัง ยืนยันจนสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ 3 ครั้ง

9. ห้ามภิกษุณีมีความประพฤติเลวทรามอยู่คลุกคลีกัน คอยปกปิดความผิดให้แก่กัน ภิกษุณีรูปอื่นห้ามไม่ฟัง ยืนยันจนสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ 3 ครั้ง

10. ห้ามภิกษุณียุยงให้ภิกษุณีรูปอื่นผู้มีความประพฤติเลวทรามอยู่คลุกคลีกัน คอยปกปิดความผิดให้แก่กัน ภิกษุณีรูปอื่นห้ามไม่ฟัง ยืนยันจนสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ 3 ครั้ง

สาธารณสังฆาทิเสส เป็นสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุแต่นำมาอนุโลมใช้กับภิกษุณีด้วย มี 7 สิกขาบท ได้แก่

1. ห้ามภิกษุณีชักสือให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยา
2. ห้ามภิกษุณีมีโทษข้อที่ 1 ใส่ความภิกษุณีรูปอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูล
3. ห้ามภิกษุณีมีโทษข้อที่ 2 ใส่ความภิกษุณีรูปอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูล
4. ห้ามภิกษุณีเพียรพยายามทำลายสงฆ์ให้แตกกัน
5. ห้ามภิกษุณีประพฤติตามกล่าวสนับสนุนภิกษุณีผู้พยายามทำลายสงฆ์
6. ห้ามภิกษุณีเป็นผู้ว่ายากสอนยาก สงฆ์ตักเตือนไม่ยอมเชื่อฟัง
7. ห้ามภิกษุณีประทุษร้ายตระกูล คือประจบคฤหัสถ์²²

สังฆาทิเสสทั้งหมด 17 ข้างต้นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ตั้งแต่สิกขาบทที่ 1-6 ของสาธารณสังฆาทิเสส และสิกขาบทที่ 1-3 ของสาธารณสังฆาทิเสส ชื่อว่าปฐมปาตติกะ นิสสรวณียะ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต้องถูกขับออกจากหมู่ และตั้งแต่สิกขาบทที่ 7-10 ของสาธารณสังฆาทิเสส และสิกขาบทที่ 4-7 ของสาธารณสังฆาทิเสส ชื่อว่ายาวตติยกะ นิสสรวณียะ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติสังฆาทิเสสต่อเมื่อยืนยันอยู่จนสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ 3 ครั้ง และต้องถูกขับออกจากหมู่²³

²² วิ.มหา.1/301-539/221-336.

²³ วิ.ภิกษุณี. 3/57-92/41-63.

นิสสัยคดียกเว้น

หมวดสิกขาบทว่าด้วยอาบัตินิสสัยคดียาจิตตีย์ ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ นิสสัยคดียะ แปลว่า การสละ ส่วนยาจิตตีย์ แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้ตั้งใจต้องอาบัติให้ตกไป นิสสัยคดียาจิตตีย์สำหรับภิกษุณีมีทั้งหมด 30 ข้อ เป็นอาบัติที่ภิกษุณีต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม เป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเตกัจฉา คือแก้ไขได้เมื่อภิกษุณีต้องแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการสละสิ่งของ และโดยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล ถึงจะพ้นจากอาบัติ นิสสัยคดียาจิตตีย์ของภิกษุณีแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ อสาธารณบัญญัติและสาธารณบัญญัติ และแบ่งเป็น 3 วรรค คือ ปัตตวรรค, จีวรวรรค และชาตรูปราชตวรรค²⁴

ปาจิตตียกเว้น

หมวดสิกขาบทว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ หมายถึง หมวดอาบัติที่ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้ตั้งใจต้องอาบัตินั้นให้ตกไป โดยสรุปก็คือ ทำจิตใจให้ตกไป จิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และเป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง²⁵ อาบัติหมวดนี้เป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา เป็นสเตกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

ปาฏิเทสนียกเว้น

หมวดสิกขาบทว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ แปลว่า ฟังแสดงคืน²⁶ หมายถึงอาบัติที่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดฟังแสดงคืน เป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา เป็นสเตกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เป็นสาวเสสาบัติ คืออาบัติที่มีส่วนเหลือ และเป็นอสาธารณบัญญัติ มี 8 สิกขาบท

เสขียกเว้น

หมวดสิกขาบทว่าด้วยอาบัติเสขียะ หมายถึงสิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาท ภิกษุณีผู้ไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขียะ ต้องอาบัติทุกกฎทุกสิกขาบท แบ่งออกเป็น 7 วรรค 4 กลุ่ม

อธิภรณสมณะ

หมวดนี้ว่าด้วยเรื่องวิธีระงับอธิภรณ มี 7 ประการเช่นเดียวกับของภิกษุ ได้แก่

²⁴ วิ.ภิกษุณี.

²⁵ วิ.อ. 7/339/485.

²⁶ วิ. อ. 3/339/486.

1. สัมมุขาวินัย ระบุในที่พร้อมหน้าสงฆ์ บุคคล วัตถุ และธรรม
2. สติวินัย ระบุโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบุรณ์
3. อมูพหวินัย ระบุโดยยกประโยชนให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า
4. ปฎิญาตกรรมะ ระบุตามคำรับของจำเลย
5. เภยยสิกขา ระบุตามเสียงข้างมาก
6. ตัสสปापियสิกา ระบุโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด
7. ตินวัตถารกะ ระบุโดยการประนีประนอม²⁷

ตารางที่ 1
เปรียบเทียบสิกขาบทของพระภิกษุ และภิกษุณี

สิกขาบท/หมวด	ภิกษุ	ภิกษุณี		
		เฉพาะภิกษุณี	ใช้ร่วมกับภิกษุ	รวม
ปาราชิก	4	4	4	8
สังฆาทิเสส	13	10	7	17
อนินยต	2	-	-	-
นิสสัคคิยปาจิตตีย์	30	12	18	30
ปาจิตตีย์	92	96	70	116
ปาฏิเทสนีเย	4	8	-	8
เสขิเย	75	-	75	75
อธิกรณสมณะ	7	-	75	75
รวม	227	130	181	311

2.1.3.3 สภาพความเป็นอยู่ของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

ภิกษุณีเป็นบรรพชิตซึ่งอยู่ในสภาพของผู้ไม่มีเรือน ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการอาศัยบุคคลอื่น ทั้งนี้เพราะบรรพชิตในพระพุทธศาสนาไม่มีการประกอบอาชีพใด ๆ เพื่อเป็นการเลี้ยงชีพอย่างสมรवासวิสัย การบริโภคเป็นไปเพื่อยังอัตตภาพให้ดำรงอยู่ได้ จึงมีสภาพที่ผิดแปลกแตกต่างจากผู้

²⁷ วิ. ภิกษุณี.3/503/287.

ครองเรือนทั้งหลาย คือ ทางสรีระร่างกายก็เช่นเดียวกับภิกษุ กล่าวคือ ต้องปลงผมให้สั้นเป็นประจำโดยไม่ให้ยาวเกินกว่า 2 นิ้ว หรือทิ้งไว้เกิน 2 เดือน ไม่ไว้เล็บ ไม่ตกแต่งร่างกายด้วยสิ่งของหอมและประดับประดาด้วยอัญมณีต่าง ๆ ไม่นุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ ส่วนสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับภิกษุณีก็มีเพียง บาตร จีวร (ผ้าห่ม) อันตรวาสก (ผ้าถุง) สังฆาฏิ (ผ้าที่พาดไหล่เพื่อใช้ห่มซ้อนในฤดูหนาว) สังกัจฉะ (ผ้ารัดอก) อุทกสาฎก (ผ้าอาบน้ำ) กล่องเข็ม รัตประคต (ผ้าถักสำหรับใช้รัดเอวแทนเข็มขัด) รัมกรก (เครื่องกรองน้ำ) มีदन้อย

สำหรับที่อยู่อาศัยของภิกษุณีนั้นเรียกว่า “ภิกษุณูปัสสยะ” ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยที่อยู่ใกล้กับบริเวณวัด แต่ไม่ได้อยู่ในวัดเดียวกับพระภิกษุ โดยในระยะเริ่มแรกภิกษุณีอยู่ในลักษณะต่างคนต่างอยู่โดยกระจัดกระจายกันอยู่ทั่วไป ส่วนมากอยู่ตามป่าที่สงบเงียบ ห่างไกลจากชุมชนเพื่อความประโยชน์ในการประพฤติพรหมจรรย์ ต่อมาได้มีอันตรายเกิดขึ้นแก่ภิกษุณีอุบลวันฉนา ในขณะที่เข้าไปสู่ป่าอันธวัณเพื่อแสวงหาความวิเวกในการปฏิบัติธรรม นันทมานพได้เฝ้าติดตามเข้าไปแอบซุ่มในกระท่อมแล้วใช้กำลังข่มขืน ก่อให้เกิดข้อครหาแก่คณะสงฆ์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงตรัสปรารภกับพระเจ้าปเสนทิโกศลให้สร้างที่อยู่อาศัยสำหรับภิกษุณี และทรงมีพุทธบัญญัติห้ามภิกษุณีอยู่ป่าตั้งแต่นั้น²⁸

2.1.4 บทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

แม้ว่าภิกษุณีบริษัทจะเกิดขึ้นภายหลังบริษัทอื่น ๆ แต่ก็ได้ปฏิบัติภาระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเต็มความสามารถ เมื่อภิกษุณีได้อุบัติขึ้นในพระพุทธศาสนา โดยมีพระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นเป็นภิกษุณีองค์แรกทำให้บริษัท 4 ครบบริบูรณ์ การเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าก็สมบูรณ์มากขึ้น ดังนั้นบทบาทที่สำคัญของภิกษุณีในสมัยพุทธกาลก็คือบทบาทในการแสดงธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภิกษุณีหลายรูปมีความสามารถในการแสดงธรรม บางรูปได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า เช่นพระนางเขมาภิกษุณีได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลมในการแสดงธรรม ฉลาดในการเลือกหัวข้อธรรมเทียบเท่าพระสาวรีบุตรเถระ²⁹ ภิกษุณีบางรูปมีพื้นฐานการศึกษาในเรื่องพระเวทก่อนที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จึงสามารถประยุกต์พุทธธรรมเพื่อบรรยาย

²⁸ วิ.จุพ.7/431/260.

²⁹ อัง.เอก. 20/150/32.

ธรรมให้แก่ผู้ที่เชื่อมั่นในคัมภีร์พระเวท จนเข้าใจสาระสำคัญของพระพุทธานุศาสตร์ เช่น พระนางเขมา ภิกษุณีที่เทศนาสอนพราหมณ์ชราผู้ยึดถือในคัมภีร์พระเวทจนเปลี่ยนมานับถือพระพุทธานุศาสตร์ได้³⁰ อธิทาสีภิกษุณี และวิฑฒมาตาภิกษุณีที่มีบทบาทในการช่วยพระมหากัจจายนะแสดงธรรมแก่พระเจ้าจันทปัชชิตทำให้พระราชปราคาตตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึง

การเกิดขึ้นของภิกษุณีในพุทธกาลทำให้องค์ประกอบของพุทธบริษัท 4 ครบสมบูรณ์ แม้การเกิดขึ้นของภิกษุณีจะก่อให้เกิดความเชื่อว่าเป็นสาเหตุให้อายุของพระพุทธานุศาสตร์สั้นลง แต่เมื่อพระพุทธานุศาสตร์ทรงบัญญัติครุธรรมไว้ เป็นผลให้พระพุทธานุศาสตร์ดำรงอยู่ได้จนถึงยุคปัจจุบัน

สถานภาพของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล แม้ในระยะแรกอาจมิได้รับการยอมรับเท่าที่ควร เนื่องจากภิกษุณีเป็นของใหม่ที่ขัดกับจารีตดั้งเดิมของสังคมอินเดียในขณะนั้น การดำรงอยู่ของภิกษุณีจึงดำเนินไปด้วยความไม่สะดวกในระยะแรก เนื่องจากสถานภาพความเป็นสตรีทำให้ใช้ชีวิตในฐานะนักบวชได้ยากกว่าบุรุษ แต่พุทธบริษัทหลายฝ่ายก็พยายามเกื้อหนุนให้องค์กรภิกษุณีมีความมั่นคง โดยพระพุทธานุศาสตร์ก็ทรงทยอยบัญญัติพระวินัยให้เหมาะสมกับภิกษุณีมากขึ้น ฝ่ายฆราวาสมีพระราชปราคาเป็นต้นก็ให้การสนับสนุนในเรื่องของที่อยู่อาศัยซึ่งเหมาะสมกับการใช้ชีวิตของภิกษุณี

ด้วยการสนับสนุนของพระพุทธานุศาสตร์ที่มีต่อภิกษุณี การตั้งตำแหน่งเอตทัคคะให้แก่ภิกษุณีหลายรูป เป็นเครื่องยืนยันศักยภาพของภิกษุณีในขณะนั้นว่าไม่ได้ด้อยไปกว่าพระภิกษุ การยอมรับภิกษุณีจึงมีมากขึ้นโดยลำดับ อย่างไรก็ตามบทบาทสำคัญที่สุดของภิกษุณีในสมัยพุทธกาลคงเป็นการเปิดมุมมองใหม่ให้กับสังคมอินเดียขณะนั้นในเรื่องศักยภาพในการบรรลุธรรมที่ไม่ด้อยกว่าบุรุษ และการเป็นทางออกให้กับสตรีหลายคนที่ประสบกับปัญหาต่างๆในชีวิต

2.2 ภิกษุณีในสมัยหลังพุทธกาล

เรื่องราวของภิกษุณีที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธานุศาสตร์ส่วนมาก เป็นเรื่องราวที่ปรากฏก่อนพุทธปรินิพพาน หลังจากพุทธปรินิพพานเรื่องราวของภิกษุณีไม่มีปรากฏมากนักเท่าที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ มีโดยสังเขป ดังนี้

³⁰ พ.อ.ป.33/158/300.

2.2.1 ประวัติศาสตร์ของภิกษุณีในสมัยหลังพุทธกาล

ภิกษุณีในช่วงหลังพุทธปรินิพพานมิได้ถูกบันทึกไว้มากนัก ในเรื่องนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสันนิษฐานตามหลักฐานชั้นบาลีว่า

ภิกษุณีสูญสิ้นไปตั้งแต่ครั้งพุทธปรินิพพานแล้ว เพราะในเหตุการณ์สำคัญของพุทธบริษัทอย่างนั้น ถ้าภิกษุณีอยู่ก็น่าจะมีการกล่าวถึงในเหตุการณ์พุทธปรินิพพานหรือเหตุการณ์ในการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป หรือน่าจะมีส่วนด้วยในการฉลองพระบรมสารีริกธาตุ³¹

จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่ามีความเชื่อที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับภิกษุณีในสังคมไทย เมื่อข้อเสนอดังกล่าวปฏิเสธการดำรงอยู่ของภิกษุณีในครั้งพุทธปรินิพพาน จึงดูเหมือนว่าเจ้าของความคิดมุ่งปฏิเสธการมีอยู่ของภิกษุณี เป็นผลให้สังคมไทยมีความเชื่อว่าภิกษุณีได้หมดสิ้นไปแล้วจากประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

อย่างไรก็ตามหลักฐานชั้นบาลีบันทึกไว้ว่าในช่วงก่อนพุทธปรินิพพานไม่นานมีภิกษุณี 2 รูป คือ อุลลันทากภิกษุณี และติสสถานันทากภิกษุณี ทั้งสองได้กล่าวบริภาษพระมหากัสสปะเถระเนื่องจากท่านได้กล่าวตักเตือนพระอานนทว่าไม่รู้จักประมาณตน ภายหลังพระอานนทกราบขอขมาโทษพระมหาเถระว่าอย่าได้ถือสาสตรีมีปัญญาน้อยเหล่านี้ภายหลังภิกษุณีทั้งสองก็ลาสิกขา³²

หลังจากนั้นการบันทึกเรื่องราวของภิกษุณีเริ่มปรากฏอีกครั้งในชั้นอรรถกถา เริ่มจากทุติยสังคายนา พุทธศักราช 100 คัมภีร์มหาวงษ์ได้กล่าวถึงภิกษุณีนามว่านันทเถรี ผู้เป็นพระเจ้าน้องนางของพระเจ้ากาฬาศรี พระนางได้แจ้งเรื่องวัตถุภิกษุณีของพวกภิกษุวัชชีบุตรแด่พระราชานางว่าไม่เป็นสัตตฤๅษณ์ เป็นสาเหตุให้มีการสังคายนาครั้งที่ 2³³

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 236 พระโมคคัลลีนุตรติสสะเถระ ประธานสังคายนาครั้งที่ 3 ได้ทูลขอความอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราชให้จัดส่งสมณธรรมทูตไปทั้งในชมพูทวีปและในต่างประเทศรวม 9 สาย ปรากฏว่าได้มีการบวชภิกษุณีใน 3 สายคือ

³¹ วินัยมุข เล่ม 1. หน้า 130.

³² ส.นิ. 16/571/241.

³³ มหาวงศ์. 1/122-123.

1. สายของพระโยนกธรรมรักชิตเถระกับคณะเป็นสายที่ 4 ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรั้นตกชนบท มีบุรุษออกบวชเป็นพระภิกษุจำนวน 1, 000 คน สตรีออกบวชเป็นภิกษุณีจำนวน 6, 000 คน

2. สายของพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระและคณะเป็นสายที่ 8 ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิ มีบุรุษออกบวชเป็นพระภิกษุจำนวน 2, 500 คน สตรีออกบวชเป็นภิกษุณีจำนวน 1, 500 คน

3. สายของพระมหินทเถระกับคณะเป็นสายที่ 9 ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เกาะตัมพปัลลณี หรือศรีลังกาในปัจจุบัน พระมหินทเถระได้แสดงจุฬหัตถิบทโปมสูตรโปรดพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกับข้าราชการบริวารจนเกิดความเลื่อมใส ต่อมาพระเถระได้แสดงเปตวัตถุ วิมานวัตถุ และสังขสังยุตต์ จบพระธรรมเทศนา สตรี 500 นางบรรลุนิเวศน์ การแสดงธรรมของพระเถระทำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกษัตริย์แห่งลังกาทรงเลื่อมใสประกาศตนเป็นพุทธมามกะและพระนางอนุฟ้าพระชายาในพระอนุชาของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงแสดงความประสงค์ที่จะขอออกบวชเป็นภิกษุณี พระมหินทเถระจึงทรงให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทูลขอภิกษุณีสงฆ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระนางสังฆมิตตาเถรีไปที่เกาะลังกาเพื่อให้การอุปสมบทพระนางอนุฟ้าและข้าราชการบริวาร 500 คน พร้อมทั้งสตรีชาววังอีก 500 นางบวชเป็นภิกษุณีชุดแรกในลังกาทวีป³⁴

ในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมีเรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุณีบันทึกไว้เช่นครั้งหนึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชปรารถนาจะให้พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์อยู่ด้วยกันโดยสามัคคีธรรมจึงปรารถนาในศิลาจารึก ว่า

ข้าฯ ได้กระทำให้สงฆ์มีความสามัคคีกันเป็นเอกภาพบุคคลใด ๆ จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตามไม่อาจจะทำลายสงฆ์ให้แตกกันได้ ก็แลหากบุคคลผู้ใดจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม จักทำลายสงฆ์ให้แตกกันบุคคลนั้นจะต้องถูกบังคับให้นุ่งห่มผ้าขาวและไปอาศัยอยู่ในสถานที่อื่น ฟังแจ้งพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกัน ทั้งในภิกษุสงฆ์และในภิกษุณีสงฆ์ด้วยประการฉะนี้³⁵

หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชวงศ์ของภิกษุณียังคงปรากฏและยังมีความสำคัญ และตัวของพระองค์เองก็ให้ความสำคัญกับภิกษุณีเห็นได้จากมี

³⁴ วิ.อ.หน้า 105-115.

³⁵ Bhondarkar Dr .Asoka. (Education Services New Delhi; 3000), p.331.

พระราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราชมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาออกบวชเป็นภิกษุณีถึง 2 รูป คือ พระนางจารุมตี และพระนางสังฆมิตตา ภิกษุณีในสมัยนี้จึงมีส่วนสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัทที่ช่วยดำรงพระพุทธศาสนา³⁶

ในพุทธศตวรรษที่ 3 นี้ภิกษุณีมีบทบาทเด่นในการเป็นผู้สนับสนุนการก่อสร้างศาสนสถานและถาวรวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ในศิลาจารึกจำนวนมากได้ระบุถึงภิกษุณีว่า เป็นผู้สนับสนุนการก่อสร้างอนุสาวรีย์มากมาย เช่น ที่สถูปสาญจีได้ระบุรายชื่อผู้สนับสนุนในการก่อสร้างเป็นพระภิกษุ 129 รูป และภิกษุณี 125 รูป³⁷ และยังปรากฏว่าที่เมืองมกุฏรา มีภิกษุณีหลายรูปสนับสนุนการสร้างพระพุทธรูปในยุคแรก ๆ แม้ในการสร้างจะไม่ปรากฏชื่อของภิกษุณีในฐานะผู้สร้างโดยตรง แต่การปรากฏชื่อในฐานะผู้สนับสนุนแสดงให้เห็นว่าภิกษุณีมีส่วนสำคัญในการช่วยให้การก่อสร้างแต่ละครั้งเป็นสัมฤทธิ์ผล³⁸ การสนับสนุนของภิกษุณีแสดงให้เห็นถึงสถานภาพที่ดีทางสังคมและทางเศรษฐกิจของภิกษุณีในฐานะที่เป็นผู้บริจาคและชักชวนให้ผู้อื่นมาร่วมสนับสนุนการก่อสร้างในแต่ละครั้ง

ในพุทธศตวรรษที่ 12-13 สมณะอั้งจิง (Iching) ได้ท่องเที่ยวไปในเอเชียใต้และอินเดีย โดยในระหว่างที่ท่านจาริกไปได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับภิกษุณีในอินเดีย เช่น ในเรื่องสิกขาบทบัญญัติเกี่ยวกับการแต่งกายและสภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างจากภิกษุณีในจีนปรากฏในบันทึกที่ชื่อว่า “Nan hai chi Kuci nei fachuan” และได้กล่าวว่ามีภิกษุณีอยู่ที่นาถันทาในบันทึกที่ชื่อว่าเก้าเซ็ง ฉวน (Kao Seng Chuan)³⁹ ในช่วงนี้มีพระมหากษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าไมตรกะ⁴⁰ พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากทรงสร้างสำนักภิกษุณีสงฆ์ไว้ใน

³⁶ เตือน คำดี, รายงานการวิจัยเรื่อง ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, น. 169.

³⁷ Peter Skilling, A Note on the History of the Bhikkhuni-Sangha. (ii) The order of Nuns after the Parinivana, อ้างใน บาลีสันสกฤตวิชาการ, (พระนคร : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536), น. 208.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 214.

³⁹ Takakusu.J. (Tr.) A Record of the Buddhist Religion as Practiced in India and the Malay Archipelago (London : 1986), p.80.

⁴⁰ Sakumar Dutt, Buddhist Monk and Monasteries of India (London: George Allen&Unwin Ltd., 1962), p.294-316.

พื้นที่พิเศษ เรียกว่า”มทละ”(Madala)⁴¹ ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภิกษุณียังคงเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธานุศาสนานในยุคนั้น

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 มีศิลาจารึกพบที่พุทธคยา กล่าวถึงภิกษุณี อติตมเสถียรของพระเจ้าอินทรมิตรได้บรรลุนิพพาน ศิลาจารึกที่เมืองกุษาณก็กล่าวถึงพุทธมิตตภิกษุณี ศิษย์ของพระภิกษุพละ ได้รับการยกย่องให้มีตำแหน่งเป็น “ไตรปิฎก” หมายถึงผู้ทรงความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก⁴²

ครั้งสุดท้ายที่เรื่องราวของภิกษุณีปรากฏอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 มีการกล่าวถึงความเสื่อมโทรมของพระพุทธานุศาสนานในอินเดียตอนเหนือ สาเหตุมาจากภิกษุ และภิกษุณี ย่อหย่อนพระธรรมวินัย ประพฤติตนออกนอกทางคลุกคลีกับฆราวาสในทางที่ไม่เหมาะสม ส่วนประชาชนก็หันไปนิยมการนับถือผีต่างเทวดา⁴³ ต่อมาฐานะของภิกษุณีเริ่มด้อยลง แม้แต่ในหลักฐานที่กล่าวถึงภิกษุณีส่วนมากก็ปราศจากคำยกย่อง เช่น ภาทันตะ หรืออารยะ⁴⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับภิกษุณีเริ่มลดน้อยลงไป ความเป็นไปของภิกษุณีที่ผ่านมาได้รับการยอมรับด้วยดีพอสมควร จนถึงยุคสมัยนี้จึงค่อยเสื่อมถอยลงไป

จากข้อมูลในเบื้องต้นเห็นได้ว่าภิกษุณียังคงมีอยู่ในช่วงหลังพุทธกาล เนื่องจากมีเรื่องราวของภิกษุณีปรากฏในอรรถกถา เช่น ปกรณวิเสสและจารึก เช่น คัมภีร์มหาวงษ์ วิสุทธิมรรค สมันตปสาทิกา ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช และจดหมายเหตุของพระภิกษุนักแสวงบุญชาวจีน เป็นต้น

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴² อ้างถึงในฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, การศึกษาพระไตรปิฎกเพื่อจัดทำคู่มือการฝึกอบรมสตรีผู้นำชาวพุทธ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), น. 34.

⁴³ เสมอ บุญมา, ภิกษุณีในพระพุทธานุศาสนา (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2524), น. 51-52.

⁴⁴ เตือน คำดี, รายงานการวิจัยเรื่อง ภิกษุณีในพระพุทธานุศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, น. 173.

2.2.2 ประวัติศาสตร์ของภิกษุณีในประเทศไทย

ในคัมภีร์มหาวงศ์อันเป็นพงศาวดารของศรีลังกานั้นที่กเหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 1 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ได้กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อพุทธปรินิพพานล่วงแล้ว 236 ปี ว่าทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกในการสังคายนา ครั้งที่ 3 และได้ส่งภิกษุณีสงฆ์ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในฐานะพระธรรมทูต 9 สาย และได้ทรงส่งคณะพระธรรมทูตมีพระมหินเถระเป็นประธานไปประกาศพระพุทธศาสนาที่ศรีลังกาต่อมาได้ทรงส่งพระนางสังฆมิตตาภิกษุณีราชธิดาของพระองค์ไปประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่นั่นอีกด้วย⁴⁵ เรื่องราวภิกษุณีในประเทศไทยศรีลังกามีโดยสังเขป ดังนี้

2.2.2.1 การสืบเชื้อสายภิกษุณีสงฆ์ในประเทศไทย

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของประเทศไทย ถูกเริ่มต้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระนางสังฆมิตตาเถรีพระธิดาของพระองค์ พร้อมด้วยคณะไปประเทศไทยเพื่อทำการอุปสมบทให้กับพระนางอนุฬาพร้อมด้วยบริวาร 500 นาง และสตรีชาววังอีก 500 นาง ในระหว่างรอการอุปสมบทจากพระนางสังฆมิตตาเถรี พระนางอนุฬาพร้อมด้วยบริวารได้พากันรับศีล 10 และถือเพศอนาคาริกอาศัยอยู่ที่สำนักอุปาสิกาวihar⁴⁶ หลังบวชเสร็จแล้วภิกษุณีเหล่านั้นได้จำพรรษาที่สำนักภิกษุณี ที่พระเจ้าเทวานัมปิยะตีสละทรงสร้างให้ชื่อว่าหัตถาพหภิหาร และพระองค์ยังทรงสร้างภิกษุปีสละระอบเมืองให้กับภิกษุณีสงฆ์ถึง 12 แห่ง⁴⁷ กล่าวได้ว่าพระนางสังฆมิตตาเถรีได้เป็นผู้เริ่มต้นประวัติศาสตร์ภิกษุณีสงฆ์ในลังกาทวีป

มีบันทึกในคัมภีร์ที่ปวงศระบุว่า พระพุทธศาสนาในลังกาทวีปตอนเหนือได้ถูกทำลายหลังจากเมืองอนูราธปุระถูกรุกราน โดยพระเจ้าเอลสากษัตริย์ทมิฬในอินเดียตอนใต้ที่นับถือศาสนาฮินดู เหล่าพระภิกษุและภิกษุณีต้องอพยพไปพึ่งพระเจ้าภัทวันตีสละ ผู้ครองนครทางตอนใต้ของเกาะลังกา พระเจ้าภัทวันตีสละทรงให้ความสำคัญกับภิกษุณีเช่นกัน เห็นได้จากพระธิดาของพระองค์ได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีถึง 2 พระองค์ ภิกษุณีจึงยังคงมีความสำคัญในประวัติศาสตร์ของเกาะลังกาโดยย้ายมามีบทบาทสำคัญในทางภาคใต้ ต่อมาเมื่อพระเจ้าทุฏฐคามินีทรงขับไล่

⁴⁵ มหาวงศ์ 1/122-123.

⁴⁶ เตือน คำดี, รายงานการวิจัยเรื่อง ภิกษุณีในประเทศไทย: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, น. 191.

⁴⁷ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, น. 242-243.

พวกทมิฬออกไปได้ทรงได้จัดสร้างเจดีย์มหาสถูป (สุวรรณเวฬุเสยะ) ในเมืองอนุราชปุระเป็นที่ระลึก ในงานพระราชพิธีฉลองได้บันทึกไว้ว่ามีภิกษุณีเข้าร่วมถึง 13, 000 รูป⁴⁸

ต่อมาคณะภิกษุณีสงฆ์ในประเทศศรีลังกาได้แยกออกเป็น 2 ฝ่ายตามภิกษุสงฆ์คือ ฝ่ายมหาวิหารและอภัยคีรีวิหาร โดยภิกษุณีสงฆ์ในฝ่ายอภัยคีรีวิหารได้เข้าสังกัดนิกายมหายาน ตามคณะสงฆ์ฝ่ายอภัยคีรีวิหาร แต่ภิกษุณีสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในวิหารภิกษุณีทั้ง 12 แห่งยังอยู่ในสังกัดเถรวาทของฝ่ายมหาวิหาร และในที่สุดภิกษุณีสงฆ์ก็แยกนิกายอีกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายสาคัลละและนิกายธรรมจูลี ทั้งสองนิกายยังประกอบไปด้วยภิกษุณีมากมายถึง 12, 000 รูป ในสมัยของพระเจ้ากุตกัณนะติสสะ และในสมัยพระเจ้ามหาศีลมหาติสสะ คัมภีร์มหาวงศ์บันทึกไว้ว่า พระองค์ทรงอุปถัมภ์ภิกษุณีด้วยจตุปัจจัยมูลค่าถึง 100, 000 รูป โดยถวายอุทิศภิกษุณีสงฆ์ จำนวน 30, 000 รูป⁴⁹

2.2.2.2 ความเสื่อมลงและการสิ้นสุดของภิกษุณีสงฆ์ในประเทศศรีลังกา

ในช่วง พ.ศ. 1696-1729 สถาปการณ์ของพระพุทธศาสนาในศรีลังกาทกอยู่ในช่วงอ่อนแอ พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ต่างย่อหย่อนจากพระธรรมวินัย พุทธบริษัทไม่เห็นความสำคัญในการปฏิบัติตามพุทธพจน์ พระพุทธศาสนาเต็มไปด้วยพระภิกษุและภิกษุณีที่ปลอมเข้ามาบวช⁵⁰ ความศรัทธาของผู้คนเปลี่ยนไปเชื่อในลัทธิภูตผีปีศาจและเทพเจ้า การแตกแยกเป็นหลายนิกายก่อให้เกิดปัญหาภายในคือความขาดเอกภาพของคณะสงฆ์ในการปกครองเพื่อแก้ไขปัญหาคความประพฤตินอกกลุ่มนอกรทางของพระภิกษุและภิกษุณี และเป็นสาเหตุที่ทำให้สถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกาเข้าสู่ความเสื่อมโทรม เห็นได้ว่าสถานการณ์ภายในของพระพุทธศาสนาเองที่เป็นปัญหาคือความแตกแยกทางความคิด ความไม่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย เป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาในลังกาเข้าสู่ยุคเสื่อม

ประวัติศาสตร์ของภิกษุณีสงฆ์ในเกาะลังกา เจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมาโดยลำดับ นับตั้งแต่พระนางสังฆมิตตาเถรีเข้ามาประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ เรื่องราวของภิกษุณีได้รับการบันทึกมาโดยตลอดทั้งในคัมภีร์ที่ปวงศ์ มหาวงศ์ ฎุปวงศ์ วิสุททธิมรรค และสิงหลวัตตฎุปรกรณ์ เป็นต้น

⁴⁸ เดือน คำดี, รายงานการวิจัยเรื่อง ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, น, 192.

⁴⁹ Walpola Rahula. History of Buddhism in Ceylon (Srilanka:The Buddhist Cultural Center, 1993), p. 197.

⁵⁰ มหาวงศ์, เล่ม 3 ปริเฉทที่ 37, น, 73.

จนกระทั่งพวกทมิฬในอินเดียตอนใต้บุกเข้ามารุกรานลังกาทวีปและยึดครองเมืองอนูราธปุระไว้ได้ ภัยพิบัติจึงเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะภิกษุณีสงฆ์ แม้ว่าต่อมาพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 จะขับไล่พวกโจฬะ ทมิฬออกไปได้ แต่พระภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ได้ถูกกำจัดไปหมดสิ้นแล้ว พระองค์จึงต้องขอพระภิกษุสงฆ์จากประเทศสยามและพม่า เพื่อประดิษฐานพระภิกษุสงฆ์ขึ้นมาอีก แต่มิได้รื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์เนื่องจากภิกษุณีสงฆ์ในประเทศอินเดียก็ขาดสูญ ขณะที่ประเทศสยามและพม่าทั้งสองประเทศที่เชิญมาไม่เคยมีภิกษุณีสงฆ์มาก่อน⁵¹ ประวัติศาสตร์ภิกษุณีสงฆ์ในทวีปลังกาจึงจบลงในครั้งนั้น และมีได้ปรากฏเรื่องราวของภิกษุณีสงฆ์ในทวีปลังกาอีกเลย

2.2.3.3 ความพยายามในการรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ในประเทศศรีลังกา

ในที่สุดแม้ว่าภิกษุณีสงฆ์จะสูญสิ้นไปจากลังกา แต่ความสนใจในการถือบวชของสตรีชาวลังกายังคงมีอยู่ โดยใช้รูปแบบการนุ่งขาวห่มขาว และถือศีล 8 เช่นเดียวกับแม่ชีในประเทศไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2446 แคเธอรีน เดอ อัลวิส (Catherine de Alwis) สตรีชาวตะวันตกซึ่งเกิดที่ประเทศศรีลังกา เธอมีความสนใจในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจึงได้เดินทางไปประเทศพม่าเพื่อรับศีล 10 และถือการบรรพชา มีฉายาว่า สุธรรมจารี โดยนุ่งขาวห่มเหลือง เพื่อให้แตกต่างจากแม่ชีที่นุ่งขาวห่มขาว⁵² และได้นำรูปแบบการบวชดังกล่าวกลับมาที่ประเทศศรีลังกา โดยเรียกชื่อใหม่ว่า “ทศศีลมาตา” นับว่าเป็นการบวชสตรีรูปแบบใหม่ในประเทศศรีลังกา ต่อมาได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นนุ่งเหลืองห่มเหลือง และเริ่มมีการบวชจากพระภิกษุชาวลังกาเอง ซึ่งก็ได้รับความนิยมจากสตรีชาวลังกาเป็นจำนวนมาก แต่ทศศีลมาตาก็ไม่ได้สังกัดอยู่กับคณะสงฆ์ และไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากคณะสงฆ์ และชาวลังกาเท่าที่ควร⁵³

ต่อมาด้วยแรงสนับสนุนของขบวนการสิทธิมนุษยชน และกลุ่มสิทธิสตรีทางตะวันตก ได้มีการรวมกลุ่มกับทศศีลมาตาเพื่อรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาอีกครั้ง โดยเริ่มต้นเรียกร้องให้มีการยอมรับทศศีลมาตาในทางกฎหมายซึ่งในขณะนั้นคณะสงฆ์และทางการยังไม่ยอมรับทศศีลมาตา และในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการรณรงค์เรียกร้องให้มีการบวชภิกษุณีเพื่อพัฒนาสตรี และให้สิทธิทางศาสนาแก่สตรี กลุ่มสตรีนิยมในประเทศศรีลังกาได้มีบทบาทเป็นอย่างมากในการสนับสนุนให้มี

⁵¹ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2508), น. 245

⁵² ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, นักบวชหญิงในต่างแดน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา, 2545), น. 48.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, น. 49-50.

ความเสมอภาคทางศาสนา ทศศีลมาตาชาววิวเกิดในเยอรมันถือสัญชาติอเมริกันคนหนึ่งชื่อว่า อารยเขมา ได้วิ่งเต้นนำข้อเรียกร้องดังกล่าวไปยังองค์กรนานาชาติต่าง ๆ เช่น องค์กรสิทธิมนุษยชน องค์กรสมาคมสังฆนานาชาติ เป็นต้น⁵⁴ ในขณะเดียวกัน ดร.เหมา คุณติเลเก (Dr.Hema Guantilake) หนึ่งในกลุ่มสิทธิสตรีได้เดินทางไปประเทศจีน เกาหลี เพื่อแสวงหารูปแบบ และความเป็นไปได้ที่จะให้มีการบวชภิกษุณีตามจารีตของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท⁵⁵

ในปี พ.ศ. 2531 อุบาสิการาชปักเซก็ได้รับสนับสนุนทศศีลมาตารุ่นแรกให้เดินทางไปรับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีจากคณะสงฆ์ของไต้หวันทั้งสองฝ่ายที่ลอสแอนเจลิส แต่ด้วยอุปสรรคทางภาษา และปัญหาในเรื่องของการยอมรับจากคณะสงฆ์ทำให้สตรีที่เดินทางไปอุปสมบททั้ง 11 คน ได้เข้าร่วมพิธีเพียง 5 คนเท่านั้น⁵⁶ จากนั้นได้มีการบวชภิกษุณีอีกหลายครั้ง คือ ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2539 ทศศีลมาตาจากศรีลังกาอีก 10 รูปได้รับการบวชเป็นภิกษุณีจากคณะสงฆ์เกาหลีที่สาธารณรัฐ ประเทศอินเดีย, เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 ทศศีลมาตาจากศรีลังกาอีก 20 รูปได้รับการอุปสมบทจากคณะสงฆ์นานาชาติ ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย และปีเดียวกันนี้เองที่คณะสงฆ์ศรีลังกา ได้เริ่มจัดการอุปสมบทภิกษุณีเอง นับแต่นั้นมา ก็ได้จัดพิธีอุปสมบทปีละ 2 ครั้ง ซึ่งสถิติในปี พ.ศ. 2544 มีภิกษุณีในประเทศศรีลังกาแล้วกว่า 200 รูป⁵⁷

สาเหตุที่คณะสงฆ์บางกลุ่มในประเทศศรีลังกาต้องจัดให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศด้วยตนเอง นอกจากอุปสรรคในเรื่องค่าใช้จ่ายในการไปต่างประเทศแล้ว พระสงฆ์ศรีลังกาเริ่มตระหนักว่า หากให้สตรีศรีลังกาไปบวชโดยสายบวชต่างประเทศ พระสงฆ์ศรีลังกาก็จะไม่สามารถควบคุมได้ ในที่สุด พระสุมังคโล ซึ่งเป็นพระเถระในนิกายสยามวงศ์ จึงได้จัดให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศศรีลังกาเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2541 และจัดให้มีการบวชภิกษุณีเรื่อยมา ซึ่งก็ได้รับการตอบรับจากสตรีศรีลังกา และสตรีจากชาติอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก⁵⁸ อย่างไรก็ตามการบวชภิกษุณี

⁵⁴ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, นักบวชหญิงในต่างแดน, น. 49-50

⁵⁵ เดือน คำดี, รายงานการวิจัยเรื่อง ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, น. 218.

⁵⁶ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, นักบวชหญิงในต่างแดน, น. 49-50.

⁵⁷ ธัมมนันทา สามเณรี, ตอบคำถามเรื่องสตรีในพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2544), น. 36-37

⁵⁸ ธัมมนันทา สามเณรี (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน), การสืบสายภิกษุณีสงฆ์จากศรีลังกา ภิกษุณีไทย <http://www.thaibhikhunis.org/thaiindex.html>.

ของสตรีชาวศรีลังกาทั้งที่บวชในประเทศและต่างประเทศ ก็ต้องประสบปัญหาในเรื่องของการยอมรับจากคณะสงฆ์ และรัฐบาลในประเทศศรีลังกา โดยฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยมีเหตุผลหลัก ๆ คือ

1. คณะสงฆ์โดยเฉพาะฝ่ายมหาสังฆสมาคม ซึ่งเป็นผู้นำองค์กรการปกครองสูงสุดในประเทศศรีลังกา มองว่าการรื้อฟื้นภิกษุณีเป็นการบัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติ และกระทำในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้อนุญาตจึงไม่ยอมรับว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย

2. เพราะว่าการบวชดังกล่าวยังมีข้อถกเถียงกันในเรื่องวิธีการในการบวช ซึ่งเป็นปัญหาในเรื่องของพระธรรมวินัยที่คณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทให้ความสำคัญ เนื่องจากในการบวชที่จัดขึ้นในแต่ละครั้งทำไปตามแบบแผนของมหายานไม่ใช่ตามแบบเถรวาททุกขั้นตอนทำให้เกิดคำถามเหล่านี้ว่า

1) เมื่อทางฝ่ายมหายานเป็นฝ่ายจัดการอุปสมบทก็น่าจะเป็นภิกษุณีมหายาน จะเป็นภิกษุณีเถรวาทได้อย่างไร

2) เมื่อจัดพิธีการบวชแบบนานาชาติโดยคณะสงฆ์หลายนิกายก็จะประสบปัญหาเรื่องนานาสังวาส จะเป็นภิกษุณีที่ถูกต้องตามธรรมวินัยได้อย่างไรการบวชนั้นควรจะเป็นโมฆะกรรม

3) การอ้างว่าภิกษุณีไม่ได้หวนสืบต่อมาจากภิกษุณีเถรวาทแบบลังกาและสืบเชื้อสายมาตลอด แต่ในปัจจุบันภิกษุณีเหล่านั้นประกาศตนเป็นมหายานแล้ว การอ้างเช่นนี้จึงไม่ถูกต้อง

4) เถรวาทถือว่าการบวชต้องใช้ภาษาบาลีเท่านั้น การบวชภิกษุณีมหายานที่ใช้ภาษาต่างประเทศหลายภาษาจะเป็นการบวชแบบเถรวาทได้อย่างไร

2.23 ประวัติศาสตร์ของภิกษุณีในประเทศจีน และได้หวน

ในหัวข้อนี้จำเป็นที่จะต้องนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับภิกษุณีในประเทศจีน และได้หวน เนื่องจากในประเทศดังกล่าวมีภิกษุณีสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสาย และในเวลานี้ผู้ที่บวชเป็นภิกษุณีก็ไปรับการบวชมาจากภิกษุณีที่ได้หวน ประวัติศาสตร์ของภิกษุณีในประเทศจีน และได้หวนทำให้เห็นเส้นทางการสืบเชื้อสายภิกษุณีที่สืบทอดมาจากประเทศศรีลังกาในอดีตโดยเริ่มต้นจากฝ่ายเถรวาท แต่ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับภิกษุณีเหล่านี้สังกัดพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งความเป็นมาในเรื่องดังกล่าว มีดังนี้

พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าสู่ประเทศจีนในปี พ.ศ. 608 โดยผ่านพ่อค้าวาณิชที่เดินทางไปมาค้าขายติดต่อกันระหว่างประเทศจีน ต่อมาพระเจ้าจักรพรรดิเมิ่งตี้ แห่งราชวงศ์ฮั่น ทรงส่งคณะทูตไปสืบพระศาสนา ณ เมืองโชตาล หลังจากนั้น 2 ปี คณะทูตกลับมาพร้อมด้วยพระภิกษุ 2 รูป คือ พระกาศยปมาตังคะ กับพระธรรมรักษะ และคัมภีร์พระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง การมาของสมณทูตทั้งสองทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายในจีนมากขึ้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ลึกซึ้งแท้จริงกว่าลัทธิเดิม ประกอบกับจริยาวัตรของพระภิกษุสงฆ์ ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับความนิยมนจนกระทั่งได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของจีนในที่สุด⁵⁹

ประวัติศาสตร์การบวชภิกษุณีในประเทศจีนนั้น เริ่มต้นจากนางจิงเจียง ชาวเมืองเป่ิงเจิง บุตรสาวของอดีตข้าหลวงเมืองหวู่เว่ มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามากปรารถนาจะบวชจึงได้ไปหาอาจารย์ฟาซือ แต่ท่านไม่สามารถหาภิกษุณีสงฆ์มาบวชให้ได้ จึงโดยได้อาศัยอยู่ในอารามจุหลินที่สร้างขึ้นทางทิศตะวันตกของเมืองหวู่เว่⁶⁰

ต่อมาสมัยราชวงศ์เซียนกั๋งในราชวงศ์ลิว (พ.ศ. 878-885) พระสมณะเล็งเจียงได้รับคัมภีร์ต้นฉบับคัมภีร์ มหาสังฆิกะ-ภิกษุณี-กัมมัน และภิกษุณีปาติโมกข์ มาจากอาณาจักรเหี้ยว-จือทำให้ชาวจีนได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุณีในพระพุทธศาสนามากขึ้น ต่อมาในสมัยเฉิงปิง (พ.ศ. 900-904) ได้มีพระสงฆ์ต่างชาติจากนิกายธรรมคุปต์ จัดพิธีอุปสมบทภิกษุณีขึ้นบนเรือกลางแม่น้ำชู่ โดยบวชให้กับจิงเจียงพร้อมกับผู้หญิงอีก 3 คน ถือได้ว่าเป็นการอุปสมบทภิกษุณีโดยสงฆ์ฝ่ายเดียวเป็นครั้งแรกของประเทศจีน⁶¹

จนถึงสมัยหยวน-เจีย (พ.ศ. 972) เจ้าของเรือต่างชาติชื่อว่า “นันทิ” ได้นำกลุ่มภิกษุณีจากอาณาจักรสิงหล มายังราชวงศ์สูง โดยพักที่อารามภิกษุณีจิง-ฟู นันทิได้ทราบว่าภิกษุณีของจีนนั้นได้รับการอุปสมบทโดยสงฆ์ฝ่ายเดียว ต่อมาในปี พ.ศ. 976 จึงได้นิมนต์ภิกษุณีจากสิงหลจำนวน 11 รูป ทำโดยเทวสเรี เพื่อจัดอุปสมบทให้กับภิกษุณีจีนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการบวชครั้งนี้มีภิกษุณีชาวจีนเข้าร่วมถึง 300 รูป⁶² ถือได้ว่าเป็นการบวชภิกษุณีโดยสงฆ์สองฝ่ายเป็นครั้งแรกใน

⁵⁹ พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2508), น. 40.

⁶⁰ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ฐฎเสณ, แปล. ชีวประวัติของพระภิกษุณีจีน, น. 1-3.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, น. 4-5.

⁶² เรื่องเดียวกัน, น. 47-49.

ประเทศจีน อย่างไรก็ตามการบวชครั้งนี้ก็ไม่ใช่ไปตามหลักเกณฑ์ของพระวินัยฝ่ายเถรวาท เนื่องจากเป็นการบวชหมู่ถึงครั้งละ 300 รูป

และเมื่อประเทศจีนเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีน (พ.ศ. 2492) ได้มีการเพิกถอนสิทธิของวัดในการยึดครองที่ดิน เป็นการบีบรัดในด้านการดำรงชีพ ถือได้ว่าเป็นการบีบบังคับให้พระภิกษุและภิกษุณีต้องลาสิกขาโดยทางอ้อม ส่วนผู้ที่ไม่ยอมลาสิกขาก็ต้องประกอบอาชีพ เช่น ทำนา ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อม ปศุวิชา เป็นต้น พร้อมกันนั้น ก็พยายามเกลี้ยกล่อมให้พระภิกษุและภิกษุณีเหล่านั้นเชื่อถือในลัทธิคำสอนของลัทธิมาร์กซิสม์⁶³

กล่าวได้ว่า การที่พระพุทธานุภาพทำลายล้างในยุคสมัยต่าง ๆ ได้ส่งผลกระทบต่อพระภิกษุและภิกษุณีเป็นอย่างมาก มีหลายครั้งหลายหนของการทำลายล้างที่ทำให้พระภิกษุและภิกษุณีต้องลาสิกขา ทำให้เกิดข้อกังขาขึ้นมาว่า การสืบสายภิกษุณีประเทศจีนยังเป็นการสืบสายที่ถูกต้อง และบริสุทธิ์ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันหรือไม่ ที่สำคัญพอที่จะเป็นต้นแบบในการบวชให้ภิกษุณีในประเทศอื่น ๆ หรือไม่⁶⁴ และที่สำคัญการบวชของภิกษุณีเหล่านี้ก็ชัดเจนว่าเป็นภิกษุณีมหายาน มิใช่เถรวาท

สำหรับพระพุทธานุภาพในประเทศไต้หวันนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวไต้หวันตั้งแต่เมื่อไหร่ แต่มีหลักฐานในประวัติศาสตร์ว่า เมื่อ เซ็ง เซ่ง กุง หรือ โกชินกา วีรบุรุษชาวไต้หวันได้ขับไล่พวกดักซ์ที่ซึ่งปกครองไต้หวันออกไปนั้น พระพุทธานุภาพได้ตั้งมั่นบนแผ่นดินไต้หวันแล้ว⁶⁵ ในส่วนของภิกษุณีในประเทศไต้หวัน มีเรื่องเล่าว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่สงบจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศจีน ภิกษุณีได้ลี้ภัยมาอาศัยที่เกาะไต้หวันภายหลังมีบทบาทที่สำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไต้หวัน ทำให้ชาวพุทธในไต้หวันให้การยอมรับต่อภิกษุณีเป็นอย่างมาก ความเจริญรุ่งเรืองของภิกษุณีในไต้หวัน ทำให้ไต้หวันเป็นศูนย์กลางของภิกษุณี โดยทางคณะสงฆ์ของไต้หวันได้จัดให้มีการอุปสมบทภิกษุณีปีละครั้งทุกปี โดยในแต่ละครั้งมีสตรีบวชเป็นภิกษุณีจำนวนหลายร้อยรูป

⁶³ พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย (กรุงเทพมหานคร: มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2508), น. 42-47.

⁶⁴ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ปัญหาภิกษุณี บททดสอบสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์พุทธธรรม, 2545), น. 9.

⁶⁵ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค 2 (นครหลวง: กรุงเทพมหานครอุปถัมภ์การพิมพ์), น. 272.

จากหลักฐานในพระคัมภีร์แสดงให้เห็นว่าปัญหาของภิกษุณีเริ่มปรากฏ มีภิกษุณีบางกลุ่มพยายามประพฤติผิดนอกกรอบพระธรรม มีการจบบ้างพระเถระผู้ใหญ่เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าการดูแลปกครองภิกษุณีเริ่มประสบปัญหาการแบ่งแยกเป็นกลุ่มต่าง ๆ และนี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงเป็นห่วงในเรื่องการดูแลภิกษุณีจึงได้วางกฎเกณฑ์ไว้มากกว่าพระสงฆ์เพื่อกันข้อครหาที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคต ในส่วนของความเป็นอยู่โดยทั่วไปเห็นได้ว่าในบางยุคภิกษุณียังเป็นที่ยอมรับอย่างมากในสังคมจึงสามารถเป็นผู้สนับสนุนการก่อสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ

ประวัติศาสตร์มีได้บันทึกเรื่องราวของภิกษุณีในช่วงหลังพุทธปรินิพพานไว้มากนัก ทำให้เราเข้าใจว่าบทบาทของภิกษุณีในระยะแรกหลังพุทธปรินิพพานนั้นลดน้อยลงไป เนื่องจากพระเถระที่เป็นผู้ใหญ่ส่วนมากลาเข้านิพพานก่อนพระพุทธองค์ แม้จะมีข้อวิจารณ์ว่าคณะสงฆ์บางส่วนไม่ยอมรับภิกษุณีจึงพยายามลดบทบาทของภิกษุณีหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพาน แต่ก็มิได้มีหลักฐานที่สนับสนุนประเด็นนี้มากพอจึงเป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่ยังไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตามบทบาทของภิกษุณีที่เด่นชัดที่สุดหลังพุทธปรินิพพานคือการนำภิกษุณีสงฆ์ไปตั้งมั่นในต่างแดน โดยเริ่มต้นจากเกาะลังกาเป็นที่แรก กล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นให้มีภิกษุณีขยายเข้าไปสู่ประเทศอื่น เช่น จีน และไต้หวันในที่สุด

เจ้าพนักงานหอสมุด